25367.

Չարենց Եղիշէ

1924

Երեւան

ՏԵՔՍՏ՝ ՅԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑԻ
ՆԿԱՐՆԵՐ՝ ԿԱՐՕ ՀԱԼԱԲՅԱՆԻ

ՄԱՃԿԱԼ ՍԱՔՈՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
Հ. Կ. Կ. Կ. ԱԳԻՏ-ԲԱԺ-ՆԻ

1.

Մաճկալ Սաքոն իրանց գեղում
իրա օրում ապրում էր խեղճ.
Գեղի ծերին ուներ մի տուն,
երկու թիզ հող վարելատեղ.
Էդ վարելու տեղն էլ վոր կար—
գեղից հեռու, քար ու քոլուտ.
Արտը հեռու, վարը դժար
աշխատում էր տարին բոլոր.
Ու աշունքին, թե լավ ըլեր
մի չոր հաց էր իրան մնում.
Էդ չոր հացն էլ թե չծլեր
ուրիշի էր մշակ գնում.
Ինքը ջահել, չխնայող,
տանը պառավ հեր ու նանի,
քրտինք թափում գիշեր ու զոր
պահում էր տուն ու ընտանիք։

2.

Էս օրումն էր մաճկալ Սաքոն,
յերբ գերմանու կռիվն ընկավ։
Վոնց իմանար մաճկալ Սաքոն
ո՞վ է սարքում կռիվ ու ցավ։
Ի՞նչ իմանար Սաքոն ռանչպար,
թե ինչի՞ են կռիվ անում։
Ո՞վ էր տեսել իրա օրում
էդ Նեմեցին ու գերմանուն։
Ինքը մենակ էն իմացավ,
վոր գզիրը էկավ մի օր,
Թուղթ է եկել քաղքից, ասավ,
թե ջահելին տանեն զինվոր։

3.

Ըլել է հեչ, վոր գեղը տանի
ու հարուստը գնա կռիվ,
դե հայտնի է սաղ աշխարքին,
վոր խեղճերին են տանում կռիվ։
Էսպես եկան հավաքեցին
գեղի քյասիբ—քյուսուր խալխին,
ռեսի տղին ձեռ չտվին.
Միկուն վերի ծաղիկ էր խի...
Բա գզիրանց թաղի Համբոն,
բա մելիքանց Սեթը մեկ էլ...
Դե, ով ուներ ծանոթ ու փող—
սիպտակ բիլեթ էր նրան նեկել...

4.

Գեղի ծերին հերը կեցած
ճանապար էր գնում տղին՝
սրտին հազար կրակ ու ցավ,
սրտին հազար դող ու լեղի,
Ու Սաքոյի վզով ընկած
մղկտում էր պառավ նանին
ու անիծում վիշապ ու չար
էն Նեմեցին ու գերմանին։
Ի՞նչ իմանար նանը պառավ,
վոր մեղ չունի գերմանը հեչ,
վոր դանգլին է խեղդում իրան
ու էն խալխին՝ իրա պես խեղճ։

5.

Մնաս բարով ասավ Սաքոն
իրա պառավ ծնողներին։
Մտիկ տվեց աչքի տակով
վերջին անգամ իրանց գեղին։
Տեսավ էնտեղ գեղամիջին
Միկուն նստած կապույտ մի ձի,
սրախ-սրախ, թամբին խուրջին,
արտն է գնում հրեն տեսի...

Ու յետևից տեսավ ռեսին
չուխեն հագին, մեջքը դուզ.
հրաման էր տալիս տղին
հետն էլ գնում փոքր տուրք...

6.

Էսպես Սաքոն տխուր մի օր
կռիվ գնաց գերմանու դեմ։
Գեղում մնաց հերն հալիվոր,
պառավ նանին մնաց անտեր։
Էստեղ դանգլին ռեսը եկավ,
բռնեց յախեն Սաքոյի հոր.
դու էլ մի խեղճ մարդ էս, ասավ,
տղեդ սալդաթ, դու հալիվոր։
Ղրկեմ տամ մշակներին,
արտդ հնձեն, բերեն քո տուն։
Մշակնե՛ն էլ ընենց բերին,
վոր մի բուռ էր արտի բերքուն։

7.

Էն ժամանակ Սաքոն ֆռոնթում
թոփ էր քցում Նեմցի վրա։
Մեկ էլ, ընը, դեմից մի թոփ
թռավ-եկավ, դիպավ նրան։
Ընկավ Սաքոն արնաթաթախ,
ու շուռ եկավ հողը գլխին,
ու թե շունչ կար փորում հլա
էն էլ փչեց, կտրավ լեզին։
Ու չիմացավ Սաքոն էլ բան,
հմա վոնց վոր երազի մեջ՝
տեսավ նանին՝ վրեն չոքած
կժով ջուր էր տալիս իրեն...

8.

Աչքը մեկել բացեց Սաքոն
Մոսկովում էր, լազարեթում,
կուռը կտրած, անտեր ու փոր...
Էստեղ բերին, տվին մի թուղթ։
Կարդաց Սաքոն ու իմացավ
հերն էր նամակ գրել գեղից.
սիրտը կոլեց արցունք ու ցավ
ու յես՝ փորում կտրավ լեզին։

Էն էր գրում պառավ տղին,
թե վոնց ռեսը հունձքը կերավ
ու յետո էլ, նոր գարունքին
նստավ իրանց հողի վրա։
Ու թե պառավ նանին մեռավ,
ինքն էլ անտեր ու հալիվոր
մուրացկան է գեղում իրանց,
թող փող ղրկի ունի թե վոր...

9.

Գիրը գրեց Սաքոն մի կողմ
ու լաց եղավ էստեղ մեկ էլ։
Ու միտք արավ մաճկալ Սաքոն,
թե ինչի՞ յա կռիվ եկել։
Ո՞ւմ համար են հավաքում էդ
քյասիբ, բանվոր խալխին,
կռիվ քցում իրարու հետ,
արուն կապում սաղ աշխարքին։
Ու թե ինչի՞ էդքան դանգլին,
էդքան տուրք ապեք լման
ընենց չեկավ ֆռոնթ դային,
վորք էրթային իրանց նման...

10.

Լազարեթում ընկած էսպես
միտք էր անում Սաքոն։ Մի օր

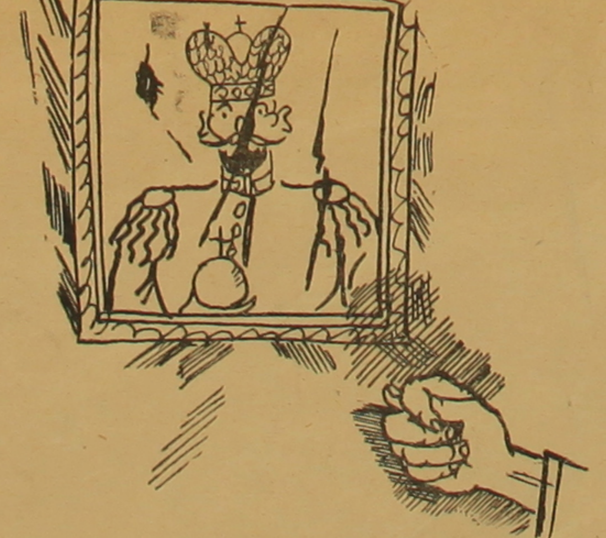

եկան տղեն թե՝ վոնց բլեն,
չկա էլ թագ ու թագավոր։
Ասին՝ սաղ հողի վրա
ազատություն հմի պտի...
Լավ է, ասավ Սաքոն իրան
ու դուրս գրվեց լազարեթից։
Վոնց վոր մարթ ի թազա ծնած՝
քուչա յեկավ Սաքոն թիլ-թիլ.
քուչում բան չեր փոխվել հլա,
հույս չկար քյասիբ մարթին...

11.

Մին էր գալիս էսպես քաղցած
Սաքոն Մոսկով քաղաքի միջին։
Ու մի օր էլ ասին՝ հեռվանց
մարթ է գալիս—«ընկեր Լենին»։
Ասին՝ ինչքան աշխատավոր,
ինչքան բանվոր, ռանչպար վոր կա
էդ բոլորի մեծն է Լենին,
էդ բոլորի առաջնորդը։
Ինչ բանվոր կար Մոսկով քաղքում
գլխի վագզալ գնաց, վոր էն
Լենին ասած ընկեր մարթուն
պտի տեսնեն, դիմավորեն...

12.

Յեկավ ինքն էլ գնաց վագզալ
Առաջ անցավ սալդաթ Սաքոն։
Էս ահաթին պոեզն եկավ,
պոեզի մեջ բան վագոն։
Ու դուրս յեկավ ընկեր Լենին,
բանվոր խալխը գլեց ուռա.
Սաքոն խառնեց նրանց ձեներին
ռանչպարի ձենը իրա։

Ու յերբ մեքին ձենը կտրավ—
խոսեց Լենին ժողովրդին
ու յետ ընենց խոսքեր ասավ,
վոր ջուր խմեց գիփի սրտից...

13.

Մինչև հմի, ասավ Լենին,
ազի համար կռիվ արինք,
հմի վախտն է, վոր ձեր խշտիկ
շուռ տաք էլ յետ՝ դեմ տաք ազին։
Ասավ բուրժուն է թշնամին
կռիվ գրկած բանվոր խալխի.
նա յե խմում արունն հմի
ժողովրդի ու աշխարքի։
Ձեզ կռիվ է գրկել, ասավ,
ձեզ պես հայալ բանվորի դեմ,
վոր ձեր ձեռով տիրե աշխարհն,
դուք կտարվեք ինքը ասեց։

14.

Էլ վերջ, ասավ ընկեր Լենին,
էս արնախում պատերազմին։
պատերազմը ներսում պտի,
վոր բուրժուին հողին հանի։
Ի՞նչ ունենք մենք սալդաթի հետ
ըլի Նեմցի, ըլի ռսի.
ամեն սալդաթ հլա ազեա
ու բուրժուի ձեռին յեսիր։
Մենք բարեվ տի ղրկենք, ասավ,
գերման զորքին ու բանվորին,
վոր վեր կենա բուրժուի դեմ,
քցի նրան ու տորի...

15.

Խաղաղությո՛ւն ֆռոնթում, ասավ,
կռի՛վ ներսի բռնավորին.
հարուստի հետ անենք հեսար
ու տանք նրա տուտ փորին։
Ու յերբ, ասավ, հեսար արինք
ու բուրժուի մահը տեսանք
հողը կտանք ռանչպարին,
բանվորներին գործը ու հանք։
Էլ վե՛ր, ասավ ընկեր Լենին,
ու բուրժուին հաշիվը տես.
կռիվն է էս, ասավ, վերջին
բանվոր խալխի կռիվը մեծ!...

16.

Էսպես ասավ Լենին իրանց։
Լսեց Սաքոն ու հասկացավ։
Միտը եկավ նանը մեռած,
հերն հալիվոր, կրակ ու ցավ...
Միտը բերեց Սաքոն մեկ էլ
ռեսանց հրեշ բռնավորին,
ասավ՝ էթամ յետ գեղը մեր
ու տամ խշտով տուտ փորին...
Պոեզ նստավ էդ օր Սաքոն,
եկավ հասավ գեղը իրանց,
մտիկ արավ աչքի տակով
քար չեր մացել քարի վրա...

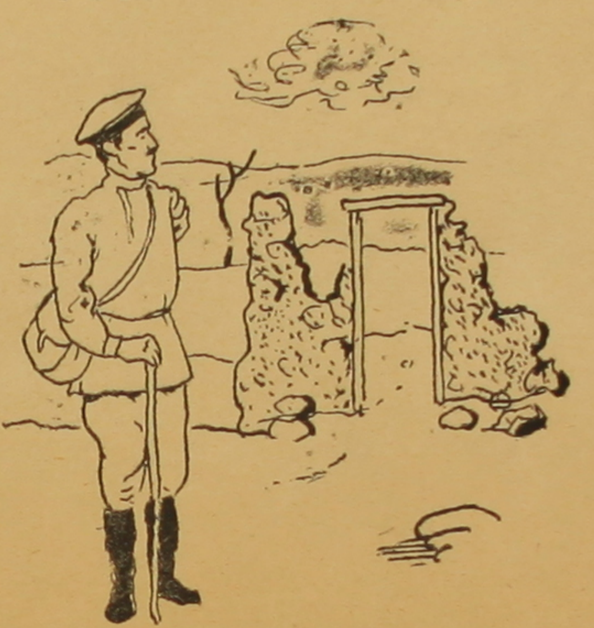

Վոչ հեր կար էլ, վոչ մեր, վոչ տուն,
հողն էլ ռեսանց տղի ձեռին,
էս էր դառել մաճկալ Սաքոն
ի փոխարեն կտրած կռի...

17.

Գնաց Սաքոն աչքը արուն
ու ձեն տվեց ռեսանց ցեցին.
մոտել էր ճանապարհին,
վոր մի քացով նրան քցի։
Բայց դեմ յելավ էդտեղ նրան
տաքած տղեն տանուտերի՝
հպարտ կեցած դռան վրա,
ձեռը դրած մավզերին...
Ռեսանց տղա Միկուն էր էդ,
վոր տնումը նստել հանգիստ,
կերել խմել—ու հմի էլ
դարցել էր ցեց—մավզերիստ...

18.

Հ՞ը, մե՛ր տղա, արի մի գեա
ասավ հպարտ տղեն ռեսի.
քո սաղ կռից վախեցել չեմ
պտի վախեմ հմի կեսի՞ց...
—Բա մեր հո՞ղը, ասավ Սաքոն.
հո՞ղ—քրթմնջաց ռեսի տղեն.
—ընենց մի հող հմի տամ քեզ,
վոր քեզ համար լավաշ թխես...
Քանի թեզ է գնա, ասավ,
մտիկ արա, ասավ, ձեռի՞ս
ու ձախ ձեռը բռնին տարավ,
աջը դրավ մավզերին...

19.

Թողեց Սաքոն գեղը իրենց,
փախավ դաշնակ մավզերիստից,
եկավ Գյումրի քաղաքը մեծ,
վոր էստեղից մաշին նստի
էթա նորից Մոսկով քաղաք,
ուր օրենք էր սովետական—,
ուր էլ չկար ռես ու աղա,
վոչ էլ դրանց նման մի բան։
Ուզեց Մոսկով էթա էլի,
անցնի էլ յետ ճամփեն դժար,
տեսնի թե ինչ կասի Լենին
Հայաստանի խալխի համար...

20.

Գյումրի եկավ Սաքոն գեղից
ու Գյումրվա վագզալի քով
բռնեց եկավ մի լավ տղի,
հետը զրից արավ խելքով։
Բանվոր էր էս ծանոթ տղեն,
պարավոզ էր պաշին անում.
ճանաչում էր հլա գեղեն
մեր Սաքոյին, հորը, նանուն։
Զրից արին սրտանց։ Մեկ էլ
էս բանվորը թե հա՛, շուտով,
տի դաշնակի յախեն բռնեն,
վոր սավեթի ըլի յետո...

21.

Ու ցույց տվավ բանվոր տղեն
էս դեպոյի դեսը մի քիչ—
վոնց վոր վիշապ երկաթեղեն
բրանեվոյի պոեզը մեծ։
Մերն է, ասավ, Սաքո ախպեր,—
բաթեղից ենք նշան տալու...
դու էլ մնա, ասավ, մեզ հետ—
էլ ինչու էս Մոսկով գնում...
Մնաց Սաքոն։ Մի շափաթ անց
բրանեվոյի վրից մին էլ
հարայ տվին, քշեցին ցած—
դե դաշնակն էլ հո չէր քնել...

22.

Կռի՛վ, կռի՛վ դաշնակներին,
իշխանություն սովետական...
Սաքոն ինքն էլ գնաց կռիվ.
չնայած վոր կուռը չկար։

Մի քանի օր Գյումրի քաղքում,
Բայազեթում, Ղարսա բերթում
կարմիր բայղաղ տեսավ Սաքոն,
սովետական իշխանություն...
Բայց հլա տես, վոր ռանչպար
խալխը յեսիր ցեց դաշնակին
հասկանում չեր սովետական
իշխանության կարգը կարքին...

23.

Սեպուհն եկավ իրա զորքով,
մավզերիստներ բերավ հազար,
կռիվ եղավ էդտեղ հինգ օր,
հինգ օր էսպես տվին իրար։
[illegible]

Ու բոլշևիկ տղերանց հետ
գնաց Բաքու—ու մի տարի
չանցած եկավ իրանց գեղ յետ,
վոր տա ռեսանց տղի փորին...

24.

Եկավ—գեղը էն չեր հո էլ.
աղքատ խալխը յելել վոտքի—
վոչ Միկին էր գեղում թողել,
վոչ դաշնակի մուութ ու քիթ։
Ջանգիններից ով մնացել—
մաճկալ Սաքոն հախից եկավ
ու հաստատվեց էդ գեղում էլ
իշխանություն սովետական։
Շինականը կպավ գործի,
ու պատերազմ չկար էլ յետ
վոչ Ինգլիզի, վոչ էլ Նեմցի
ու կամ Թուրքի, վրացու հետ...

25.

Հմի Սաքոն իրանց գեղում
Նախագահ է գեղխորհրդի։
Վախտ-վախտ նստում գիր է գրում
ռանչպարական «Մաճկալ» թերթին։

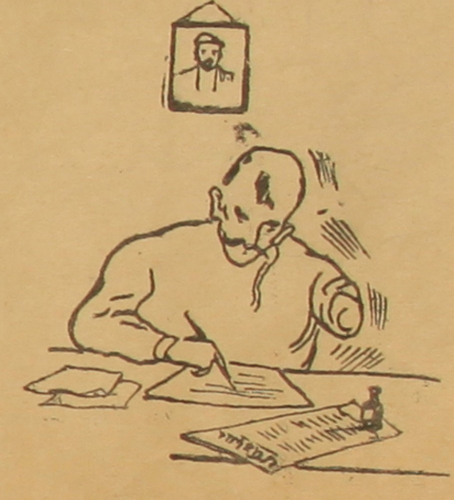

Ու թե գեղում խոսք է ըլում
պատերազմիրանի մասին—
նա միշտ էն է զրից անում,
թե ինչ ասավ ընկեր Լենին։
Ռանչպար, դու լավ լսի նրան,
մտիկ արա կտրած կռին
ու թող ըլի քեզ էլ խրատ
էս Սաքոյի զրիցը մին։

26.

Մաճկալ Սաքոն քեզ էլ խրատ,
էս զրիցն էլ քեզ օրինակ։
Մենք շառ չունենք խալխի վրա,
վոչ էլ կռիվ ու պատերազմ։
Ամա թե վոր եկան մեր դեմ
բուրժուները, կովեն միթամ—
Կարմիր Բանակ հմի ունենք,
դրանց ռեխին մի լավ կտանք։
Մահ թշնամուն հմի հարուստ
մեր տերութան վրա թե գան—
ռանչպարին խաղաղ ապրուստ,
իշխանություն սովետական...

Յերևան, 16–17 հունիսի
1924 թ.

Ցուցագրական Տրեստի 2-րդ տպարան. Գլավլիտ № 3494. Տիրաժ 1000.
Գրատպագիր № 1192.

854
25367
MAL022712